

Edesanyám

Dr Glück Margit
Dr Wertheim Ivánné, majd
Dr Keszt Zoltánné
fogorvos

1945-46 telén, hazatérésünk után Gyulán
Magyarországon, írta le deportálása
történetét.

A megsárgult, elrongyolódott irás most,
halála után került elő. Ugy érzem, azzal,
hogy lemásolom, drága anyám emlékének
áldozok és egyuttal olvashatóvá teszem
ezt a döbbenetes írást mindazoknak, aki-
ket érdekel, elsősorban családomnak,
gyerekeimnek.

Stamat-Chen, 1999. december.

1969

DEPORTÁLÁSOM TÖRTÉNETE.

1944. március 19 - a magyar zsidóság tragédiájának kezdete, a németek bevonulása Budapestre. 19-én érkezett vissza Gyulára dr. Herceg István orvos barátom, aki beszámolt a németek váratlan budapesti megszállásáról. E pillanattól kezdve éreztem - megpecsételtetett a sorsunk, ugyanaz vár ránk, mint a többi európai zsidóságra. Megkezdődött a tragédiánk utolsó felvonása.

Uzött vad módjára éltünk, egyelőre csak lélekben megtörve, halálosan megsebezve, éreztük a kitaszítottságunkat, a felénk csapódó nyílt gyűlöletet és segítő kéz sehol, semerre. Egymás után jelent meg a zsidó-törvények sorozata, ez mint kitűnk, csak színház volt, előjáték a borzalmas kibontakozáshoz. Különféle tervek merültek fel bennem, hogyan menthetném meg elsősorban a gyermekeim életét, de a tervek egymás után füstbe mentek, kivihetetlenek voltak a saját erőmből.

Április közepe táján Gyulára is bevonultak a németek és saját bőrünkön tapasztaltuk a hatalmukat. Egymás után tették ki otthonukból a zsidókat, az otthonukból, amihez olyan görcsösen ragaszkodtak, aminek a megszerzéséhez annyi verejtek, szorgos munka kellett, s amihez annyi öröm és bánat fűzött mindenkit. Ekkor csuszott ki igazán a talaj a lábunk alól. Bár én megmaradtam még az otthonomban - amit két legkedvesebb barátnőm családjával osztottam meg, az ő fájdalmuk az én fájdalomam is volt, s ettől eltekintve mind en pillanatban ugyanennek voltam kitéve. Mindan napnak megvolt a maga külön izgalma: a német igények ugyyszólván kielégíthetetlenek voltak - butort, szőnyeget, kéneket, háztartási dolgokat kellett átadnunk. Ugy rendezkedtek be, mintha örök időkre vernének tanyát. Külön jellel, sárga csillaggal voltunk megkülönböztetve a többi emberektől, elkülönítve, zárt falak között kellett élnünk szigoruan keresztülvitt megtorlóintézkedések mellett. Nennyire fájt ez egy civilizált korban! Bármennyire igyekeztem erős lélekkel elviselni, s érzékeny lelki gyermekeimmel megértetni - ez egy rablóbanda aljal céltudatos munkája, el kell viselnünk emelt fővel - befelé porig alázza érezttem magamat. A gyulai gettóban csak tíz napot töltöttem, mert mint kirendelt OTI munkaszolgálatos orvos kivételezett voltam. De ez a kinlakás szörnyűbb volt a gettó elszigeteltségénél - egyedül, a közösség által feltételezett erő nélkül. A fiamat a többi fiatalal együtt erős munkára fogták, szorongos katonák kísérete mellett reggel félhattól este 9-12 10-ig, s bár megvolt beállás az akaráss mindenféle munka elvégzésére, de fizikai erő nélkül hogyan lehet kielégítő fizikai munkát végezni? Este testem fáradtan kimerülve érkezett vissza, az anyai szívem vérezte a szívet, befelé hulló könnyekkel sirtam,

kifelé mindig biztattam, igyekeztem bátorító szavakkal az energiáját ébren tartani.

Junius 15-én délután hallatlan nyugtalanság fogott el a rendelőben s bár hatig szólt a kimaradási engedélyem, már öt órakor átmentem a gettóba, ahol a legnagyobb meglepetésemre mindenki csomagolt s különféle tevékenységeket fejtettek ki a deportálás előkészítéséhez. Megtudtuk, hajnalban visznek bennünket Csabára. Összeállítottam a hármunk számára legszükségesebb dolgokat s gyermekeimmel, a miniatűr felnőttekkel életem legkomolyabb és lelegsántabb beszélgetését folytattam. - Gyerekek, egy nagyon bizonytalan kimenetelű utra visznek bennünket, bizonytalán mérhetetlen szenvedés vár ránk, nem tudom, érdemes-e végig csinálni. - Ti elég komolyak és értelmesek vagytok annak elbírálására - vállalni akarjátok ezt a kálváriát - avagy tegyünk pontot minden után, morphiummal, luminállal bőségesen el vagyok látva. Nélkületek én sem keresem a halált - veletek szívesen. "Élni akarunk", volt az egyöntetű válasz. A kocka el volt vetve. Klindultunk arra a véresen fájdalmas utra, aminek minden szenvedését elhinni is képtelenség - hát még átélni! Szegény a stiluskésztségem megfelelően érzékeltetni deportálásunk történetét, de megkísérlem papírra vetni, hogy majdan az unokáim, ha a duruzsoló ~~kájkamérikai~~ kandalló mellett a lángnyelveket s a parázs vibráló játékát nézik- emlékezzenek anyjukra, nagyanyjukra, a szenvedések egykor eleven hőseire és harcoljanak és segítsenek valóra váltani a régi zsidó álmot, az "önálló Palesztinát", a mi országunkat, ahonnan nem űzhetnek ki bennünket hatalmi tébolyban szenvedő emberek, amiért ha élettellel is kell fizetni, a halálnak megvan az erkölcsi alapja, ahol ha szenvedni kell, tudni fogják, mi ennek a szenvedésnek oka és célja.

Junius 16-án hajnali négy órakor a gyulai rendőrség Lovas nevű fogalmazójával az élen megszállta a gettót, egy terembe zsufoltak bennünket össze s közölte velünk a fent említett szadista állat, Csabára visznek bennünket, onnan Németországba, s onnan cserefoglyokként Amerikába kerülünk. Nem hiszem, hogy akadt olyan imbecillis ember, aki ezt a dajkamesét elhitte volna. A még este összecsomagolt holmiaink s élelmiszerünk nagy részét ott kellett hagynunk, mert azt hazudták, hogy a Gyula és Csaba közötti 16 km-es utat gyalog kell megtennünk. A félrevezetés azt célozta, hogy még több holmi maradjon itt a lekiismeretlen emberek, a hullarablók számára. Kevés élelmiszerkészletünk miatt az éhezéssel már Csabán kezdtünk megismerkedni. Hajnaltól délután ötig kinn álltunk az udvaron, testi motozás után a csomagjainkat vizsgálták át, elvették a karikagyűrűnket, minden iratunkat s papír, ceruza, öngyújtó, cigaretta, stb. apróságok elvétele már éreztette velünk fogoly voltunkat. Gunyosnál gunyosabb megjegyzések hangzottak el

a fogalmazó ur részéről, a színjáték kezdett unalmassá válni a számára. Végre öt óra tájban előállt egy teherautó s a plebs inkább örömteljes, mint szárnalmas tekintete mellett a rozoga és zsufolt jármű elindult velünk. Azoknak az érzéseknek a skáláját átélni maga a gyötrellem. Utolsó bucsupillantást vetettem a házamra, a gesztenyefákra, az atcákra, átviharzott rajtam az egész életem, amint egy haláraitélt átéli egész életét a kivégzés előtti pillanatokban.

Megérkeztünk Csabára a "dohánybeváltóba", utolsó Magyarországon töltött tíz napunk színhelyére. Szenny, piszok, zsufoltság, kétemeletes deszka tákolmány, a felső emelet réseiből hullott a por s ömlött a víz, fölöttünk elmebetegek voltak elszállásolva - még ürülék is. Fekvőhelyünk a csupasz padló, minden ember számára 50 cm szélességű hely. Akkor még csak csabaiak voltak ott - aztán jött be a vidék, nagyrészüknél már nem jutott hely a pajtában sem, ezek a szabadban helyezkedtek el. Két napon belül egész Békésmegye deportáltjai odaérkeztek, minden transporttal egy pár eszméletlen öngyilkos - egy pár halott. A hirtelen berendezett szükség-kórházban megkísérelték az eszméletlenek életre keltését, injekciók tömegét fecskendezték beléjük, ami ellen orvos mivoltom ellenére is tiltakoztam, hivatkozással arra, hogy a normális életben uralkodó orvosi ethika nem érvényes e rendkívüli idők közepette, akiben volt elég erő eldobni az életet magától, azt hagyják nyugodtan meghalni. Az egész tábor képe szembe juttatta a "Notre Dames-i Toronyór" filmjének cigányváros képét. A tulzsfolt telepen jöttek-mentek az emberek, állandó keringésben voltak, sirtak és nevettek, ettek és alutak, reméltek és csüggedtek. A zshivaj állandó volt. A napon száradó ruhák, a kis gyerekek mosdatása, az elmeberegék üvöltése, az ifjuság viháncolása, tülekedés a naponta kiosztásra kerülő levesért - pokoli látvány volt a csendes szemlélő számára. Azt hittem, ennél mélyebbre, álatibb sorsba nem taszithatnak bennünket. Drága jó fiam zsebredugott kezekkel, teljes resignáltsággal járt föl és alá - töprengett, kiutat keresett volna e rabszolgavásárból, s tehetetlenségében és elkeseredettségében odasugja nekem: "Anyukám, most már én mondom, erős akarattal mindent le lehet győzni". "Mit szeretnél legyőzni?" - "Az életet." Igyekeztem megnyugtatóni, reményt kelteni benne s fölvertezni a többi, még az idő méhében rejtőző ismeretlen szenvedések ellen. Ámitottuk magunkat, biztosan dolgos kezekre van szüksége Németországnak, ha elvégezzük a ránszabott munkát, talán meghagyják életünket. 23-án indították el a megye vidéki zsidóságát, milyen szörnyű volt látnunk a zsufolt, lezárt waggonokban utnak induló társainkat, hova merre viszik őket, mivégből? Ezek

mind el nem hangzott kérdések voltak, kérdések, melyekre ugysem kaphattunk választ. 25-én megtudtuk, másnap viszek bennünket is, már agyongyötörtségünkben nem is bántuk. - Halálra vertek embereket, a legválogatottabb raffináltsággal kizsákmányozták őket, vallják be, hova rejtették vagyonukat. A vagyonunk az kellett - csak az életünkre nem volt szükségük. Mondhatom, szinte felszabadultan kapaszkodtunk fel a halál-vonatra, az ismételt csomagvizsgálat minden szörnyűségén átesve. Négy napig tartott az ut, mi többre számítottunk, nem vittek messzire bennünket, Kassától, a magyar határtól talán 120 km-nyire az általunk soha nem hallott felső-sziléziai AUSCHWITZ-ba, a legnagyobb megsemmisítő lagerbe. A 4 napos ut csak egy lázas beteg víziójához hasonlítható: 75 ember összepréselve kánikulában egy lezárt waggonban. Keveset ettünk, egyrészt, mert nem volt, másrészt, ami volt, azt az ismeretlen tartózkodási helyünkre tartogattuk. Ha nem ettünk, kevésbé voltunk szomjasak, mert a szomjuság jobban kizsákmányozta bennünket, mint az éhség. Mint már említettem, Kassán hagytuk el a határt, hol még egy csendőrségi vizsgálaton kellett átesnünk. Minden csomagunk szerte-szét szórta a bitang csendőr fajzat, s miután a zsákmánnyal nem lehetett megelégedve, ránk csapta teljesen a waggon ajtót, s ezáltal megfosztott bennünket attól a pár centi réstől, melyen át az éltető levegőt kaptuk. Már sötétedett, a csomagjainkat nem láttuk elhelyezni, sem állni, sem ülni nem volt helyünk. Mindenki a maximumra felizgatott állapotba került, őrjöngtek az emberek, egyeseken a téboly jelei mutatkoztak, vizünk 24 órája nem volt. A vonat pedig csak száguldott velünk, mintha őrjöngő paripák vonszoltak volna bennünket, mind közelebb és közelebb a halálhoz. 29-én hajnalban, hosszú kilométereken keresztül valami gegyenctelephez hasonló drótsövényekkel egymástól elválasztott barakkféléket láttunk, csikos ruhába öltözött emberekkel. Sejtettük - célhoz értünk. Ha itt élnek emberek, akkor nekünk is lehet reményünk az élethez, optimista fantáziánkkal már elképzeltük a munkával eltelt nappalok után az esti családi találkozókat. A célnál pár órai vesztéglés után kinyitották a waggonokat. Csikos ruhában férfiak gyors leszállásra kényszerítették bennünket. Orvosok előre kiáltás hangzott el, s én meg sem csókolva, bucsut sem véve gyermekeimtől, előre szaladtam az orvosi táskámmal. Ötös sorokba állítottak bennünket - a táskánkat egy SS elvette tőlünk s egy - mint utólag megtudtam - König nevű SS Hauptsturmführer előttünk állva megkezdte a szelekciót. Azt, hogy ilyen is van, s hogy ennek a jelentősége milyen végzetes, fogalmunk sem volt. Jámbor birkák módjára indultunk a vágóhidra. De ha bármiről is tudomásunk lett volna, az óraműpontosságával járó német gépezetből szabadulni nem lehetett. Tehát egy intással megindult a szelekció, ki jobbra, ki balra ment, egy része azonnal a halálba, a többinek nagy százaléka

nagy árat fizetett, míg eljutott vagy az élethez, vagy a halálhoz. Ötös sorokban, fegyveres SS-ek kísérete mellett hol mentünk, hol álltunk óraszámra, tűző napsütésben, étlen-szomjan, a szomjuságtól már nem forgott a nyelvünk. Megtűdtük, hogy a fertőtlenítőbe visznek bennünket. A kislányom a hátsó sorokban volt, szegénykém, mint elmesélte, keservesen sirt, azt képzelte és teljes joggal, már sohasem láthat engem. Végre egymás közelébe kerültünk s együtt léptünk be a fertőtlenítő nagy előcsarnokába. Akkor már teljesen elhatalmasodott rajtam Dante mondása "ember, ki ide belépsz, hagyj fel minden reménnyel." Az előcsarnokban felszólították a 16 éven aluliakat, álljanak külön. Zsókanak a kezét szorongattam és 16 évesnek mondtam, holott még 14 éves sem volt. Hiába volt minden, kitépték a kezemből, s azzal a hazugsággal álltattak, mint gyerekeknek nem kell dolgoznia s este ugyanis találkozni fogunk. Aztán meztelenre vetkőzve egy másik helyiségbe kerültünk, hol nullás géppel minden szőrzetet eltávolítottak rólunk, s mi csak elképedt arccal néztünk egymásra és egymás tekintetéből sejtettük meg, hogyan nézhetünk ki. Mindez röhögő SS-ek jelenlétében zajlott le. Végre bekerültünk a fürdőbe, fertőtlenítés után meleg zuhanyt kaptunk, hosszú idő óta ez volt az egyetlen üdítő és jó dolog. Innen egy másik helyiségbe kerültünk, ahol felöltöztettek bennünket. Fantasztikus rongyok kerültek a testünkre. Ugy néztünk ki, mint egy koldus hadsereg. A sovány testre bő ruhát huztak, a kövérre szűket, az alacsonyra hosszút, a magasra rövidet. A cipők felemások voltak, sőt volt, aki az egyik lábára magas sarku női, a másik lábára lapos sarku férfi cipőt kapott. En pl. egy kék foltokból összeállított bokáig érő szoknyát kaptam, hogy le ne essék rólam, derékban egy papirspárgával összeszorítottam, a bluzom elől végig repedt volt, s mikor másikat kértem helyette - igazán csak szeméremből, hogy a mellemet betakarjam - egy hatalmas pofon kíséretében szabotáló zsidónak szidalmaztak. Ilyen volt a start.

Hosszu órák múlva kerültünk a Mexikónak nevezett lágerbe. Az elnevezés nagyon találó volt. Zűrzavaros, rendetlen, agyagos sáros, mosdó és WC nélküli fegyvertelep. Előbb a tűző napon felvették a nacionálénkat. Mikor megneveztem magam, hogy W.I.-né orvos vagyok, felvilágosítottak, nincs nevem, nincs foglalkozásom, csak egy szám vagyok.

Végre délután bekerültünk egy legfeljebb 400 ember számára elegendő Blockba 1600-an. Azt hittem, ez csak napnali tartózkodásul fog szolgálni, estére biztosan hálóhelyiségbe kerülünk. Es leszállt a nap, s nekünk a puszta földön kellett feködnünk. De legalább kinyujthattuk volna fáradt tagjainkat! Erről szó sem lehetett. Ehesen, szomjasan, fáradtan, elszakadva a családuktól, egymás

mellett szorongva ülve töltöttük az éjszakát. Tele a legsötétebb gondolatokkal, szorongó érzésekkel, s hogy legalább egy kis levegőhöz juthassunk, nagy stratégiai készséggel az ablakhoz kusztam. Az ablakon át a kerítést színes villanykörtékkel megvilágítva láttam, SS-ek tartottak őréséget felénk meredő gépfegyvercsövek mellett s hosszú - az égnek meredő - kéményekből láng és füstoszlopok szálltak a magasba. Az éjszaka különben is rossz tanácsadó, ösztönösen valami rosszat sejtettem benne. Általában minden, amit láttam, misztikus és félelmetes volt.

Az első éjszakán soha el nem felejthető emberi tragédiának béna, segítségre képtelen szemlélője voltam. Mellettem egy nyöszörgő asszony, föléje hajolva megkérdem, kicsoda és mi baja? Kitűnt, hogy régi kedves páciensem, a sarkadi zsidó kántornak felesége, mellette 16 éves leánya. Súlyosan cukorbeteg, inzulinhoz nem tud jutni, s a szemem előtt fejlődött ki nála egy diabéteses coma. Segítségért kiabáltam, jelentkezett egy ápolónő ki vállalkozott a kórházba menni inzulinért. Ezért a jószándékáért az SS őr össze-vissza pofozta. Akkor megkértük, menjen a blockvezetőnőhöz pár kockacukorért, ismét pofonokat kapott a naiv tévedésünkért, hogy egy u.n. Vernichtungs-lagerben egyhiteni akarunk egy szenvedő ember fájdalmain. Nem csoda, akkor még friss jövevények voltunk, nem ismertük az emberi barbárságnak hihetetlen mértékét. A beteg fiatal lányát elnyomta az álom - én viaskodtam vele egész éjjel. A nyöszörgésre figyelmes lett az egyik őr, bedugta a fejét az ablakon, nekem a szivverésem is elállt a rémületől, - megkérdezte, mi történik itt? Azt feleltem - egy haldokló végső küzdelme. Kenetteljes hangon adott kifejezést annak a kivánságának, bárcsak minél hamarabb megváltaná a halál a szenvedéseitől.

Hajnali félnégy, sipolás, ébresztés, Apell... Ömlött az eső s ezért a Blockban álltunk fel ötös sorokban. A haldoklót a Block végében helyezték el s a lánya zokogva ült mellette. A Blockova észreveszi s dühtől tajtékozva szidalmazza, te pimasz, nem tudod, hogy az Apell az szentség, itt nincs anya, itt nincs élet, itt csak halál van, ugy látszik nem tudod, hova kerültél? Szegénykének ott kellett hagynia az anyját, akit később bevitték a Revierre /kórház/, hol délben fejezte be fiatal 38 éves életét. Később hallottam, a kis Gitta tüdővészben pusztult el pár hónap múlva.

Heggel 8-kor kaptuk az ebédet, ehetetlen, iztelen szárított főzelékből készült leves. Minden ötös csoport közös edényben egy litert kapott, tehát személyenként két decit. Eleinte ez is sok volt, képtelenek voltunk megenni. D.U. feketekévé, ugyancsak két deci, egy kis adag kenyérral, kevés margarinnal vagy lekvárral.

Egész napi táplálékunk az adag kenyérünk volt, mert a leves kevés, rossz és minden kalória nélküli volt.

Az Apell nem tudom, milyen ördögi fantázia találmánya volt. Naponta kétszer kellett ötös sorokban órákig állni tűző napsütésben, esőben, szélben. Ha a sorok nem voltak nyilegyenesek, ha beszélt valaki, ha megmozdult valaki, jött a kollektív büntetés: térdepeltetés. Sem ivó, sem mosdó vizünk nem volt, különféle fortélyokhoz kellett folyamodni, hogy a körülöttünk lévő mocsárból egy kis vízhez juthassunk. Oraszámra vártunk egy vödörre, hogy végre lemosakodhassunk kinn, a Block körül, tehát nem zárt helyen, az örök jelenlétében, mert mit t ehettünk mást? Tiszták akartunk lenni, emberek szerettünk volna maradni, ez az igyekezetünk nem sok sikerrel járt. Ha leszállt a nap, s lefekvésre került a sor - örjngtünk, a zshivaj órákig tartott, képtelenek voltunk fáradt tagjainkat kinyújtani. Ez természetesen olyan fokú idegességet váltott ki, amit a vezetőség semmiféle fenyegetése megszüntetni nem tudott. Az örök mottó: éhezünk, szomjazunk, fáztunk s gyöttrődtünk a hozzánk tartozóink sorsa miatt.

A W.C., illetve a nyitott latrina a Lager kiemelkedő program számja volt. Sokszor órákig kellett várni, míg sor került ránk, néha csak akkor engedték meg az "ülést", ha egy-két vödört a szemétdöörhöz szállítottunk. Mind e nehézségek ellenére a ZS-vitamint csak itt szereztünk. Mindenkinél jólétesült friss hírei voltak: a németek ügye rosszul áll, legkésőbb ősszel otthon leszünk, otthon fogunk ünnepelni. Kitartás, hazamegyünk - azért is megőrizzük a lelki erőnket, meg kell érnünk a bukását mindazoknak, akik ilyen körülmények közé sodortak bennünket.

Napközben nem tartózkodhattunk a Blockban, leheveredtünk a porba, piszokba, az éjszakai álmatlanságot kíséreltük meg kiheverni, de éppen mikor elszenderedtünk volna, felhangzott az ördögi sipolás - Apell, rendkívüli Apell - s vagy Transporthoz állítottak, vagy fertőtlenítőbe mentünk, vagy büntetést kellett állnunk, avagy előttünk ismeretlen céllal gyötörtek állandóan. Az amugy is kimerült idegeinken táncoltak. Egyszer pl. hajnalban kivonultatták az egész Lagert, s meztelenre vetkőztetve állottunk oraszámra, fogalmunk sem volt, miért és meddig, míg aztán kiszült, hogy skarlát vizsgálatot tartanak. Itthon ágyban és párnák között is rossz alvó voltam, - elképzelhető, mit szenvedtem ott kinn emiatt. A harmadik, vagy negyedik nap a kimerültségtől már félrebeszéltem, azt hitték, megőrültem, úgyhogy mivel sem törődve este a lázas betegek közé fekiidtem, nem bántam, ha skarlátot, vérhast, vagy bármiféle betegséget szerzek, csak aludni akartam, egy pár órai álom nélküli nyugalomhoz jutni, megfeledkezni a körülöttem lévő pokolról. A Blockorvosnak segitettem, amolyan vice Block-

orvos voltam s mint ilyen tudtam elérni, hogy hetenként kétszer valamennyire kialhattam magam. Nagyon szélsőséges a felsőszilézi-ai klíma, az egész hűvös szeles hajnalok ellen egymás közelébe bujva testünk melegével védekeztünk. Tizenegy óra felé pokolian tűző nap, ami szörnyű égési sebeket okozott. Bedagadtak a szemek, megdagadtak és kisebesedtek az ajkak, a végtagok egész elephanti-azis-szerűen néztek ki, előbb ödémásak lettek, aztán kifekélyesedtek. A hiányos sebkezelés, vagy az égési seb nagy kiterjedése miatt sokan elpusztultak. De minden fájdalomnál és minden fizikai kiányérzetnél jobban kinezott bennünket gyermekeink s többi hozzánktartozóink sorsa. Birhatja ezt egy gyerek vagy egy idősebb személy? Különösen a fiam sorsa aggasztott. Tudtam, milyen érzékenylelkű, türelmetlen, ha igaztalanul bántják, korát meghaladó módon elmélyült gondolkozásu s az igazság bajnoka. Lehet e ilyen lelki habitussal mindezeket elviselni? Akad e egy jó lélek, aki gondjaiba veszi? Annyit sikerült megtudnom, hogy Zsóka a C. Lagerben, Robi a D. Lagerben van. Ez utóbbi nem felelt meg a valóságnak, miután Transporttal elvitték, tudt am meg, hogy az u.n. cigány-Lagerben volt.

Egyes anyáknak sikerült a lányukat átcsempészni a C.-Lagerből mihozzánk. En is megindítottam az akciót ennek elérésére. De ha lefekvésre került sor, lemondtam e tervről, azt képzeltem, ő jobb körülmények közt van, nem lehetek olyan önző, az ő esetleges jobb sorsát érzelmi okokból rosszabbra fölcserélni. De ha láttam, mint bujik egy-egy lánygyermek az anyjához, mint dédelgetik-vigasztalják egymást, ismét elfogott a vágy, az elhatározás őt magam mellett tudni. Így sóvárogtam, vágytam, gyötrődtem, éheztem, fáztam és meditáltam, miért kell ezt tovább folytatni, lehet e s érdemes ezt hónapokig bírni? Egyetlen lázálomért viseltem el mindent: találkozni az enyéimmal. Akkor még nem sejtettük - bár a régebben deportált szlovákok mondták, a köralakban elhelyezett öt lángokat okádó kémény a kermatórium, s ott égetik el azokat, akik a tulsó oldalra kerültek. Lehet ilyet ép ésszel elhinni, felfogni, lehet, hogy a nagymultu, műveltségére, civilizációjára büszke német fajta erre képes legyen? Ártatlan embereket megölni! Inkább hiteltadtunk egyéb verzióknak, Pl. a kémények vaskohók tartozékai, vagy pedig a természetes halállal alhaltakat égetik ott el, hiszen az auschwitzzi Lager Budapestnél is nagyobb, tehát erőszakos halál nélkül is sok dolga akad a krematoriumnak.

Az egész tábor valami fantasztikus képet adott. A drótokon tul férfi és női csoportokat láttunk. A férfiak úgy néztek ki, mintha reverendába öltözött papok lennének, lámpással a kezükben, - a nők apácákhoz hasonlóan fehér főkötőkben, gyermekeknek látszó csoportok mennek-mennek, lehajolnak, ismét mennek s ugyanazok a mozdulatok ismétlődnek meg, egészen ki nem kerülnek a látótávolságból. A Lagerrek közti főúton állandó keringésben voltak ezek az

általunk ismeretlen csoportok. Később megtudtam, ezek különböző munkáscsoportok, de nekünk, az ujoncoknak - felfokozott képzelőerőnkkel, csupa érthetetlen misztikum volt.

Egy napon bementem a kórházba, eljutni a kórház kapujáig merész vállalkozás volt - a Lageruton járni tilos volt, bármelyik pillanatban agyba-főbe verhettek bennünket e miatt. A kapunál újabb nehézség - a Thorwashe nem engedhet be. Hosszas rábeszélésem, orvosi voltom, az ok, ami idehozott, mégis jobb belátásra bírta. Megismerkedtem a főorvosnővel, ~~az~~ dr. Markovicsné váradi orvosnővel, s egy lévai származásu alorvosnővel. Orvosi elhelyezkedés iránt próbáltam orientálódni, de ez reménytelennek látszott. Beszélgetésünk közben kifejezést adtak gyanujuknak, hogy a fertőző betegeket, kiket mi is láttunk naponta meztelenre vetkőzve a vöröskeresztes autóba helyezni, a gázba viszik. Mint utólag meggyőződtem róla, ez így is volt. Sokszor az élőket a hullákkal együtt szállították el. Sok kedves ismerősön ment így az utolsó útjára.

A fertőtlenítés is az örök réceink közé tartozott. Hat km-nyire kellett mennünk SS-ek és farkaskutyák kíséretében. Futnunk kellett, állandóan vigyázni, hogy az ötös sorunk egyenesen legyen, különben jöttek a pofonok és a kutyák... Uráig meztelenül vártunk, míg sor került ránk s a már megszokott piszkos rongyos cafatok helyett még piszkosabb és rongyosabb cafatokat kaptunk. A második fertőtlenítés után csak egy piszkos vérfoltos ing s egy szoknya jutott nekem. Az ezután következő jelenet egész filmszerű volt. A többiek már kinn álltak a fertőtlenítő udvarán, mikor ~~én~~ én hulló könnyekkel a szememben jövök le a lépcsőn ugyszólván meztelenül. Oldalt álltak a fertőtlenítőben dolgozó deportáltak. Az egyik közülük - német orvos, aki azért került cc-ós Lagerbe, mert nem volt hajlandó zsidó nőknél a meddőtlenítéseket elvégezni - magához intett, s pár biztató szó kíséretében egy takarót adott át. Aldottam őt és a takarót, mely védett a hideg ell, épolt és eltakart.

Kb. Julius 20-a táján egy esős csunya napon a szokottnál is rosszabb hangulatban voltam - ülésre kellett mennem, a piszkos trágyalé a levált cipóm talpán beszivárgott, nem kívántam tovább élni. Visszatérve a Blockba többen szóltak, siessék a kórházba, orvosokat keresnek. Egy két barátnőmet megkérdeztem, mit tanácsolnak, de magam is úgy döntöttem, megyek akármerre, bármilyen munkára, mert ennél szörnyűbb nem lehet semerre. Akkor még nem tudtuk, hogy a hirhedt Mengele alias gázyáros magas színe elé kerülünk. Nagy tömeg verődött ott össze, egy csomó valódi és ál orvos, s még több ápolónő. Mindenféle szakorvost válogattak, akit alkalmasnak talált Mengele - az előzetes kérdések elhangzása után: hány éves, hol végzett, hol praktizált, stb - füttyentett, mint egy kutyának - s a másik oldalra kellett állnunk. Visszamenünk a Blockba nem

lehetett, a hullaházban álltunk 1-2 órát, mert a szokásos német módszer szerint mindennek a titokzatosság jegyében kellett lezajlani. Fogalmunk sem volt, hova-merre visznek bennünket, míg végre megérkeztünk egy nagyon tiszta rendezett Lagerbe, az u.n. cseh Lagerbe, amely még majdnem teljesen üres volt. Kb. 24-en voltunk orvosok, ápolónők, gyógyszerészek vegyesen, bevezettek bennünket a még szintén üres kórház-blockba. A főorvosnőnk már ott volt - Reissfeld Gréte trencsényi orvos, szimpatikus, jól ápolt, csinos megjelenésű, aki úgy nézett ránk percekig, alulról felfelé és vissza, mint egy másik bolygóról idecsöppent csodabogarakra, vagy mint egy elmeosztályról elszabadult bolondokra. Nem is csodálom, ahogyan mi kinéztünk kopasz fejjel, rongyos cipőkben, tarka kacatokban, én vállamon a palástszerű takarómmal, nem nézhettem ki belőlünk az intellektuális lényeket, a még nem is olyan régen rendezett polgári körülmények között ember sorsbanélő személyeket. Nem sokkal később jelent az Unterscharführerünk, kit ezentúl röviden Usa-nak fogok nevezni. Vékony középtermetű 38 év körüli mopszli kinézésű, élénk szemű ember, aki tudott sokszor haragos lenni és ok nélkül bántani, de megítélésem szerint jó ember volt. Három hét után tőle kaptuk az első emberi szót, úgy hatott ránk, mint a sivatagban vándorlóra az oázis, tulcsordult a hála bennünk iránta s áldottuk a sorsot, amely kiragadott bennünket régi helyünkről. Az ő kíséretében átmentünk a Brezsinkának nevezett fertőtlenítőbe, ahol nadrágot, kombinét, kék-fehérpettyes ruhát és cipőt kaptunk. Tiszták voltunk, ismét emberek. Utközben hatalmas záport kaptunk, s az Apellit szakadó esőben álltuk végig. Már sötétedett, mikor megkaptuk a kenyér és margarin adagunkat s vacsora után egy külön kis szobában emeletes faágyakban - amiben szalmazsák és takaró is volt - lefeküdtünk. Másnap reggel el sem akartuk hinni, hogy 24 óra ilyen változást hozhat az ember életében. Kis szobánkban intézeti növendékeknek képeltük magunkat, formaruhában, bakfis álmok helyett ki-ki a családjáról ábrándozott. Kezdtünk összeismerkedni egymással s külön-külön megelégedéssel konstatáltuk, az orvosi kar mindegyike jómodoru, jóakaratu urinő. Az ápolónők között sok szélhámós, alpári is akadt. Megérkezett a két kórházblock személyzete, kikkel lassan-lassan összebarátkoztunk, csupa szlovák nő, állandóan éreztették velünk magyar zsidó mivoltunkat s csendes megvetésüket intellektuális foglalkozásunk iránt.

Ez a Lager még nem volt benépesítve, érkezésünk előtt kiirtották az ott élő cseh családokat, kb. 8-10 nap alatt telődött meg más Lagerekből importált zsidó munkásnőkkel. Az első hetet takarítással, a kórház berendezésével töltöttük el, aztán megkezdtük az orvosi munkát, amely fokozatosan növekedett, s ugyszólván

egész napunkat lekötötte. Milyen felemelő érzés volt hivatásunk folytatása - a szenvedések enyhítése, a betegek megnyugtatósa. Megnyugtatóni, a gyors felszabadulás reményével kecsgetetni őket, amiben akkor még mi magunk is törhetetlenül biztunk. Mindig új terminusokat tűztünk ki a háború befejezésének időpontjául és mindig csalódtunk. De a betegek lelkierejét ezzel tartottuk ébren, ez sokkal fontosabb volt a gyógyszereknél. Lassan-lassan megismerkedtünk a lágér-törvényekkel, amelyben logikát találni nem lehetett, mindent elködsíteni igyekeztek, mindent hazugságba burkoltak, de könyörtelenül végrehajtottak. Megismerkedtünk az emberi szenvedés drámai magaslataival, a türelem és megadás ártatlan hőseivel s az életösztön általunk soha el nem képzelhető erejével. Bár orvosi minőségemben fizikailag jobb dolgom volt, lelkileg nagyon sokat szenvedtem. Rájöttem, hogy akik megérkezés-kor nem kerültek a Lágérbe, még aznap tüzhálállal fejezték be életüket. Szemem előtt folytak le a szelekciónk. Ilyenkor a legszigorubb Blocsk-zárlatot rendelték el, siri csönd és mozdulatlanág az egész Lagerben. Mengele megjelent a kiszemelt Blocskban s meztelenre vetközött nők tömegének elötte kellett elvonulnia, az alkalmazsak az udvarra, a halálra ítélték egy zárt helyiségben várták sorsuk beteljesedését, a legtöbben apatikusan, egyesek a halálfélelemtől üvöltve fogadták a végítéletet.

Babi sógornóm, a bátyám felesége a 13-as Block lakója egy októberi napon a szelektáltak közé került. Mengele elvonulása után lélekszakadva rohan hozzám valaki a szomorú hírlözlésével. Oda siettem, éppen mikor az ártatlan mártirok a belső láz izgalmaival az arcukon a kitört ablakon keresztül szétszéledtek, csak a sógornóm maradt benn. A szeme a lelkiszendedésnek, a halálfélelemnek olyan fokát árulta el, hogy megdöbbsentem, mit tehettem én itt? Igyekeztem megnyugtatóni, s megigérttem, mindent elkövetek a megmentésére. Sikerült is elérnem./ Ekkor a többiek is megmenekültek, hogy egy hét múlva ismét átessenek a szelekciónk izgalmán s egy szörnyű héttel késöbben fejezzék be szomorú életüket.

Az októberi hónap a nagy szelekciónk ideje volt, ugyszólván nap-nap mellett folytak. Október 10-én a kórházban is végrehajtottá Mengele. Mengele az eszményien szép férfi képébe bujtatótt sátán, 180 beteghél 118-nak a neve mellé tett keresztet. Köztük volt Vertheim Béláné, Ilonka sógornóm és unokafivérem felesége, dr. Silbermann Alice 14 éves gyönyörű kislányával. Pokoli napjaim voltak, nem tudtam őket megnyugtatóni, kegyes hazugságokkal kiverni a fejükből, hogy nem meghalni viszik őket, hanem egy másik Lagerbe. Tisztában voltak mindennel. Három napon keresztül külön helyiségben voltak, három napon keresztül gyötörte őket az eddigi hiábavaló szenvedés s a vágyálmuk teljesedésének a csödsje - a családjuk

viszontlátásának hiu reménye. Október 13-án estefelől előállt a halál-autó, mezitláb, csak egy ingben feltették őket s egy óra múlva a krematórium lángja és füstje hirdette sok fiatal életnek tragikus befejezését. A Blockban anyák, testvérek, gyerekek őrjöngtek tehetetlen fájdalmukban.

A gályarabság ment tovább-tovább újabb és újabb áldozatokat követelve. A kórházi ambulancia minden napja kálvária járás volt. A beteg - lázas, gennyedő sebeikkel, fagyásokkal borított, felhasított bőrű, dagadt lábú a nőket a legprimitívebb körülmények között, a sterilitás legelemi szabályainak sutbadobásával kellett ellátnunk, s közben látni és hallani a szenvedéseiket, hogyan jutottak el idáig is hogyan lehet ezt így folytatni tovább. Amennyire tőlünk tellett, igyekeztünk enyhíteni a test és a lélek sebeit, mikor mi magunk is szenvedtünk hozzátartozóink bizonytalan sorsa miatt, s agyon voltunk gyötörve a mineken emberi képzetet felülmúló emberi szenvedések láttán. Mi még nem rasultunk el, mint az évek óta rabságban sinylődő más nemzetiségű deportáltak, nekünk a magunk fájdalma mellett keservesen fájt a más fájdalma is.

Mi, a Lagerben "revierdámáknak" nevezett kórházi személyzet, összehasonlíthatatlanul jobb körülmények között éltünk, de az előttünk lejátszódó valóság a nap minden percét megkeserítette. Nekünk nem kellett appelt állnunk, az ablakon keresztül néztük az óraszámra álló tömegeket, kiket ütlegeltek, ha egyik is mozdulni mert, térdepeltették és különböző tornamutatványokat végeztettek velük mondvacsinált bűnökért.

Esténként a szobánkban megtárgyaltuk a nap eseményeit, emlékeztünk, vágyakoztunk a szabadulás után, s ha az éjszaka csendjét légiriadó zaja verte fel, ujjongtunk, hátha ez is közelebb visz a háború befejezéséhez. A félelmet nem ismertük, a halált nem tartottuk az életnél rosszabbnak. Kiváltságos helyzetünk ellenére is ami sorsunk is bizonytalan volt, minden pillanatban történhetett valami, sohasem tudhattuk, hogy Mengele, vagy más ezredorvos hol talál valami hibát, mikor kötnek belénk, mikor küldenek büntető kommandóba. A mi Lagerünk munkás-Lager volt, a foglyok vagy benn, vagy külső kommandóban dolgoztak. Az utóbbiak közül a legszörnyűbb a visztula-kommandó volt: vízben, rongyos cipőben, hiányos öltözetben novemberben és decemberben az SS-ek ütlegelése mellett kellett a folyót szabályozniok. Kezük lábuk mind hatalmasra dagadt, kifekélyesedett, fagyási sebeikkel borítottan vonszolták magukat, míg halálos betegen össze nem estek.

A Transportok közben állandóan jöttek-mentek, sokszor lapáttal dobták le a vagonokból a hullákat, a krematórium dolgozott szüntelenül - egyre csökkentve szenvedő testvéreink számát. Jó és rossz hírek, különféle kombinációk állandó izgalomban tartottak bennünket. Október valamelyik napján erős detonációt hallottunk,

másnap megtudtuk, hogy a krematoriumhál dolgozó u.n. Sonderkommandó felrobbantotta a kremát, elvégtá az áramvezetéket s az átvágott dtóton keresztül szökést kísérelt meg. A robbantás sajnos nem jól sikerült, csak páran menekülhettek el, a többit agyonlőtték. Két nőt, akik állítólag a munkelyükről a férfiak számára ellopták a robbantó anyagot, felakasztottak. Szökési kísérletek elég gyakran történtek, de a pontosan működő német gépezetből szabadulni vajmi kevés sikerrel járt. Remekül megszervezett munka folyt, óramű pontossággal forogtak a modern pokol kerkei, e hazugságra, bestialitásra épített világban, amelyhez képest a középkori inkvizíció gyerekjáték volt. Pedig a mi szenvedésünk a lengyel, szlovák foglyok szenvedéseihöz képest semmi sem volt, ezért lehettek ők anyyira elfásultak, ezért nem indította meg őket semmiféle emberi tragédia, ezért álltak német zsoldban, ezért igyekeztek a németek utasításai ezer százalékosan végrehajtani, ezért tudtam megvetni és gyűlölni zsidó testvéreimet is.

A kórházban is állandóan változtak az intézkedések, volt idő, mikor a fertőző betegeket hagyták felgyógyulni, de volt idő, mikor azonnal gázba vitték őket. Volt idő, mikor a terhes nő megszülhette gyermekét, de a csecsemőt el kellett pusztítani, máskor a terhes anyákat a gázba vitték. Valósággal vadásztak rájuk. Minden orvosnak megvolt a maga barakkja, ahol hetenként egyszer tetű és rüh ellenőrzést kellett végeznünk és terhes anyákat felkutatnunk. Ezzel kapcsolatban nagyon kellemetlen élményem van. A rám kiosztott 13-as Blockban egy újpesti fiatalasszony volt, ki a takarításnál segédkezett a kórházban. Még otthoni életében műtétet hajtatott végre magán, hogy a nő legszentebb hivatását - gyermeknek életet adni - betölthesse. Mint fiatal gravida került ki, amit eleinte titkolhatott, de a hónapok multával természetesen nyilvánvalóvá lett. Nekem kellett volna bejelentennem, de nem voltam képes megtenni - holott saját magamat sodorhattam bajba. Végre is a főorvosnő írta föl a számát, elvitték szegényt oda, ahonnan nincs visszatérés.

A fogászat külön fogászati ellenőrzés alatt állott. Különféle rangú német fogorvosok látogatták. Az egyik komisz hiéna mindig belém kötött s kirugással fenyegetett, de a mi jó Usánk mindig elhárította a veszedelmet. Igéretet tett nekem, amíg ő ott van, én is ott maradok. Naponta a legsúlyosabb stomatitisek százait kezeltük, ez a nagyfokú vitaminhiány miatt lépett fel. Ez is sok tragédia okozója lett, képtelenek voltak táplálkozni, teljesen leromlottak s aztán a gázba kerültek.

Külön fejezetben számolok be a lánynommal való csodálatos találkozásról, s a végigélt szenvedésről, hogy vele együtt maradhassak. Mikor július 20-a táján a cseh lágerbe kerültem, tudtam meg, hogy a C. Lager a közvetlen szomszédságban van. A körülményeim jobbrafordulása mellett ez a tudat leírhatatlan örömet szer-

zett. A WC-ekkel kis cédulát juttattam el hozzá, jőjjön ekkor és ekkor a dróthoz. Blockzárlat és különféle akadályok miatt csak két nap múlva találkozhattunk. Elképzelhető a nagy öröm mellett a féjdalom, elérhető távolságban, mégis ily messze tőlem. A közöttünk levő magas feszültségű árammal telített drót miatt a kezét sem foghattam meg, csak szomorúan néztem sápadt kis arcát, rongyos ruhás vékony kis testét, cipőtlen lábát, kopasz fejét. Az én exteriőröm sem szolgálhatta az ő megelégedését, de az első benyomás kellemetlen hatását ellensúlyozta az a ritka szerencse, hogy anya és leánya a sors kiszámíthatatlan véletlenje folytán legalább láthatták egymást. E naptól kezdve minden délben rendezvoust adtunk egymásnak a drótnál, hol rendszerint legjobb barátnőm kislánya, Friedmann Iza és Herceg Ivi is megjelent. Ekte mindig azon törtem a fejem, másnap mit vihetek a gyerekeknek, mivel segíthetek rajtuk. Eleinte tüt, cernát, ceruzát, gyógyszert ajánlkozhattam csak, később, mielőtt honoráriusként több ennivalóhoz jutottam, minden nélkülözhetőt átadtam nekik. Az átadás nagyon veszélyes játék volt - a magas feszültségű árammal telített drót résein átdobni akármit halállal járhatott, egyrészt az áram miatt, másrészt az őrtornyokból figyelő SS-ek remekül tudtak célba lőni. Nagyon sok áldozata volt az ilyen találkozásoknak, vagy segíteni akarásnak. De engem csak ezek a találkozások éltettek. Ha Zsóka blockzárlat miatt nem jöhetett ki, vagy az elfoglaltságom akadályozott, mindketten halálosan ijedtek voltunk, rémképeket láttunk, míg valamilyen módon hirt adhattunk egymásnak. Természetesen minden gondolatom oda konkludált, hogyan hozhatnám át magamhoz, milyen összeköttetéseket vehetek igénybe. Mert protekció, megvesztegetés ott éppen úgy kellett és használt, mint a legkorruptabb országban. Semmi értékem nem volt, tehát csak lassu próbálgatásokkal igyekeztem célhoz érni. Igéretet kaptam a főorvosnőtől, a Lager-vezetőktől, az Usá-tól, az egyik Hauptsturmführertől, de semmi sem történt. Akkor még nem tudtam, hogy ott igérni könnyű, de betartani valami ismeretlen fogalom. Teltek-multak a hetek, mindketten elkesedettek voltunk, mert állandóan válogattak Transzorthoz és a halálhoz. En pedig hiru reménynél többel nem kecsegtethettem a gyermekemet. Kétszer sikerült átjuttanom a C. Lagerbe. Először chloréért mentem, de nem sikerült találkoznom Zsókéval, másodszor szappanért, akkor végre a közelemben érezhette, megcsókolhattam, de a bucsuzás annál fájdalmasabb volt. Ugyanakkor Izával, Jutkéval is találkoztam. Nagyon fájt a szívem értük s nem tehettem értük semmit.

Augusztus valamelyik napján egy SS jelent meg a kórházban, hogy megele utasítására két főorvosnő azonnal menjen vele, készen áll egy Transport, azokat fogjuk kísélni. Tudtam, ha elkerülök Zsóka közeléből, az mindkettőnk halála lesz. Szerencsére éppen ott volt Laub ezredorvos, megkértem, segítsen rajtam. Azt

mondta: ha két másik fogorvost kerítek, mi maradhatunk. Futkos-
tunk össze-vissza a Lagerben, míg két fogtechnikust szereztünk,
kik helyettünk mentek. Pertsze az egész beállítás hazugság volt.
Nem ment Transport, ezek a másik Lagerben nagyon rossz körülmé-
nyek közé kerültek. Az igazság az lehetett, hogy valamelyik SS-t
megvesztegethették, s a mi jó pozíciókat szerették volna elfog-
lalni.

Éjjeleken át nem aludtam, nem tudtam, kihez fordulhatnék.
A főorvosnő mindig lebeszélte, hogy családi ügyeimmel molesztál-
jam az ezredorvost, de én mégis elszántan beléptem hozzá. Szívhez-
szólóan könyörögtem neki, mire elkérte a gyerek adatait. Bár sok
csalódás után nem nagyon bíztam az eredményben, mégis megtörtént
a csoda: egy órán belül ott volt, nálam, velem... Kerékpárján
átkarikázott a C. Lagerbe, az ambulancia főorvosnője által ma-
gához kérte a gyereket s kiadta a parancsot, Zsókat azonnal
átkiszéni hozzám, mint ápolónőt. Örökké áldani fogom Laubot, kit
a következő napon leváltottak. Ha 24 órát várok, nincs többé ta-
lálkozás. Az egész C Lager s a mienk sirt a meghatottságtól és
az römtől. Zsóka uszott a boldogságban, nemcsak mert a közelemben
lehetett, de sokkal jobb fizikai körülmények közé került. Mint
kórházi személyzetnek nem kellett appelt állnia, ágyban alhatott
velem paplan és takrók között, sokkal többet ehetett. Cipőt, ruhát
szereztem a számára, meghizott, kivirult, a kapusi beosztása nem
volt megerőltető, a napon szépen leburnult. Ő csak ott szerzett
tudomást gáz és egyéb dolgokról, ezelőtt csak sejtés élt benne.
Mengelét sem ismerte s az amikor egy alkalommal a kórház előtt
kiszállt az autójából, nyugodtan ülve maradt a székén. Utána jó
sok szidást kapott éretlensége miatt. Tul szelid volt az állása
betöltéséhez, s akkor a blockova ajtó-őre lett, jeleznie kellett
a németek érkezését, mialatt a prominensek a szobájukban találko-
zókat rendeztek. Novemberben a Mengele utasítására a személyzetet
redukálni kellett, Zsóka lett első sorban lelépítve, mert tetová-
latlan volt. Ő miatt is protekcioniznom kellett, de csak december-
ben került rá a sor. A tetoválás csak éppen annyi előnyt jelentett,
hogy munkásnak bekrülhetett egy Kommandóba. Az Usa a zaunába /fürdő/
helyezte el. Akkor már appelt kellett állnia és erősebb munkát
végeznie, de hallgatlagosan megengedték, hogy velem lakjék. Ez
időtől kezdve perenyi nyugalmunk nem volt, attól kellett félnem,
hogy nélkülem viszik transporttal. Hajnali ötkor kellett appelt
állnia. Kis szobánkban ő volt az első, aki felkelt, nesztelenül
senkit sem zavarva. Mire ő a 27-es block előtt a sorba állt, én
is kelkeltem s szívszorongva lestem, nem történik e vele valami?
Egy alkalommal, mikor éppen a takrókat ráztam ki, a ködös haj-
nalban alakokat látni sem lehetett, csak állandó zugó moraj hal-
latszott, egyszerre a Zsóka szívet tépő segítségkérő hangját h

hakkin " anyukám- anyukám"! Most is hallom a kétségbeesésnek meg-
rázó hangját s azon csodálkozom, hogy akkor szivszélhűdést nem
kaptam. Az izgalomtól kalapálni kezdett a szívem, majd kiugrott
a helyéből s ha ilyen egyáltalán megtörténhetett volna, akkor bi-
zonnyal be is következett volna. Rohanok feléje s azt látom, ösz-
sze-vissza pofozzák, mert ellenkezett, hogy külső munkára vigyék.
Azt hitte szegénykém, hogy transporttal nélkülem akarják vinni.
Az Usának jelentést tettem erről, aki emiatt a Zauna lengyel
capo-nőjét nagyon lehorodta, aki aztán engem szidott össze, hogy
egy pár pofon miatt ekkora galibát nem kell csinálni, s jött az
örök emlékeztető: hiszen koncentrációs lágerben vagyunk. Mintha
erre figyelmeztetni kellett volna bennünket - éreztük állandóan.
Nem volt anya, nem tudta megérteni, átérezni állandó remegésemet,
félelmemet, hogy elválasztanak a gyermekemtől.

December elején rendkívüli Appell a leghirhedtebb Oberaufseherin,
Mandlka jelenlétében, válogatás transnorthoz. Szörnyű izgalom az
egész Lagerben s bennem halálos félelem. A gyerek a kórház ajtajá-
hoz ~~in~~ lopodzott s könyörgött a főorvosnőnek, engedje hozzám -
elkergette. Tehetetlenül sirtam s remegtem, mi fog történni? El-
vitték, s mialatt szegénykém a Lager-strassen menetelt a kapu felé,
nekem abban a lekiállapotban dolgoznom kellett. Olyan üresség élt
bennem, olyan kifosztottság, olyan kiszolgáltatottság s olyan
tehetetlen fájdalom, amihez foghatót még sohasem éreztem. Végre
megtudtam, a C. Lagerbe viszik őket a szövődébe, tetves piszkos
rongyok közé napi 14 órai munkára. Akkor már a főorvosnő hozzám
jött mea culpázni, majd pár nap múlva áthozatja a gyereket, mint
beteget a kórházba. De a szivtelenségét, könyörtelenségét és gyá-
vaságát nem tudtam megbocsájtani. De hála Istennek nem volt szük-
ség az ő segítségére. Orangyalunk, az Usa, mint deus ex machina,
az utolsó percben - éppen mikor a kapu előtt álltak - megjelent,
s Zsókat s többi zaunásokkal együtt visszahozta. Istenem, már ~~k~~
hányszor és még hányszor fogsz megajándékozni a gyermekemmel. E-
képen teltek a napok örökös nyugtalanságban és rettegésben. En
voltam a szobánk dörögő medvéje, az állandó idegfeszültségem
miatt alig tudtam résztvenni a kartársnőim beszélgetésében, va-
csora után bevettem az altatómat s Morpheus karjaiban pár órai
álomtalan pihenést szereztem. Ha este az ágyban összebujtam
Zsókéval, mindig arra gondoltam, ezt a napot megusztam, vajjon
mit hoz a holnap?

Nem sokkal ezután az összes tetováltaknak mennie kellett,
természetesen Zsókanak is. Nem volt semmi kiút, hiába volt min-
den könyörgés. Fogtam a kenyérzsákomat és én is indultam vele,
lesz ami lesz nem hagyom a gyerekeket. Hideg, nyirkos időben
állotunk vagy két órát a kapu előtt s akkor észrevettem egyes
protekciósok visszaszivárgását. Erre odasugart Zsókanak, jőjjön

a nyomomban, mi is megpróbálunk visszaosonni. Reszkettem, hogy a néptelen Lager-strassen összetalálkozom valamelyik bezetővel. Már majdnem a kórháznál voltunk, mikor szembe jön velünk a Lager-älteste. Hova mennek? Vissza. - Nem ajánlom! De ezzel sem törődve besurrantunk a kórházba. Másnap az Usa villogó szemekkel vette tudomásul visszatérésünket, de ezzel ezt is megusztuk. Ugy éreztem, nem lehet tovább birni ezt a hajszát, izgalmat, ezt a permanens feleletet. Micsoda szörnyü bolygóra kerültünk? Ez nem lehet valóság, itt semmi sem emlékeztet normális emberi élethez, itt az ég, a felhők, levegő is más, mint otthon! Az otthon, ami álmainkban néha megjelent.

Egy novemberi napon szlovák Transport érkezett. Hitler keze még elérte azokat, kik mint gazdaságilag megbízhatók, vagy árja papírral bujkálók országukban maradtak. Akkor már nem volt gáz, s családostul és csomagostul bekerültek a Lagerbe. A dróton keresztül úgy néztük őket, mintha ősrégi filmet látnánk. Férfiak, nők, gyerekek rendesen felöltözve, gyermek-kocsi, esernyő, nyakkendő, gallér, egy ködös messzeségben létező élet megszokott rekvizitumai, ami már annyira távol állt tőlünk, hogy úgy bámultuk, mint valami ismeretlen csodát. Egy hét múlva úgy éltek és úgy néztek ki, mint mi. De ezt a kis intermezzót nem tudtuk valóságnak elfogadni.

Valóság lehet egy Auschwitz-ban lezajló szülés? Meztelenre vetkőztetve a fűtőtestre helyezik a fiatalasszonyt, s az egész kórház-Block jelenlétében folyik a vajudás, folyik a vér, mindenki megremeg az üvöltéstől s aztán a kis ártatlan csecsemőt kiteszik a hidegre, hogy megfagyjon. Valóság az, hogy egy alkalommal Zsókanak egy almanagyságu káposztát akartam a dróton átdobni, s abban a pillanatban, mintha a földből bujt volna elő, ott-terem a Block-führer. Mit csinálsz? A kislányomnak akartam átadni ezt a kis káposztát. Honnan vetted? Találtam. Nem mondhattam, hogy egy konyhástól kaptam. Ne hazudj, honnan vetted? Kitartottam első állításom mellett. Gyere velem! - Zsóka látta, amint megyek az SS-el. Elszánt és bátor voltam, sejtettem, nem uszom meg könnyen, de tudtam, nagy ára van annak, hogy egy anya naponta láthatja a gyerekét. A konyhablock előtt már térdepelt egy lány, feje fölött a magasba tartva egy nagy követ. Ugyanez volt az én büntetésem, ráadásul egy csomó szicalom az Älteste részéről, ja, die Revierdama!... Öt percnél tovább képtelen voltam a követ tartani. Szerencsére az SS ott hagyott bennünket, gyorsan eljutott a hír a kórházhoz, jött a mentőakció, úgyhogy aránylag könnyen megusztam a dolgot. Rengeteg ilyen enyhe, de mégtöbb súlyos mozaikból állítható össze az Auschwitz-i élet, de én csak a magam élményeit kívánom papírra vetni.

Január 10-e táján úgy hírelt, az oroszok előrenyomulása miatt

kiűritik egész Auschwitzot s gyalog visznek bennünket Németországba. Mint képtelenséget nem akartuk elfogadni. Még mindig nem tanultuk meg, hogy a német bestialitásnak sok általunk ismeretlen ötleteibannak, mert sokkal egyszerűbbnek látszott volna mindannyiunkat egyszerre kiirtani, mert bármily keveset is adtak enni, annak a sok millió embernek az ellátása sokba került. Január 16-án este 10 órakor már ágyban voltunk, amikor egy SS megjelent, hogy az egyik fogorvosnő menjen át a fogászatra. Ha némettel kellett tárgyalni, mindig én mentem, mert a kolleganóm nagyon rosszul beszélt németül s az izgalomtól még azt a keveset is elfelejtette. Gyorsan magamra kaptam a ruhát, átmentem: ott találtam a hatalmas termetű Kitt nevű ezredorvost. Az iratokat kellett átadnom, minden kartotékot, minden a betegekre vonatkozó irást egy zsákba gyömöszöltek, barátságos hangon kívánt jóéjszakát s elrobogott az autóján. Villamos szikrákkal telítettnek éreztük a levegőt, már lesem feküdtünk, összecsomagoltuk a legszükségesebb holmikát s vártuk a reggelt. Hajnalban a 27-es Blockova Zsókáért jött, hogy neki velük kell mennie. Uristen, hát ezért kellett ennyi izgalmat kiállnom, hogy az utolsó pillanatban elválasszanak bennünket. Koromsötétben bukdácsolva lementünk a Blockführerhez, totál be volt rugva, azt sem tudta, mire kérem, mondott valamit a Blockovának, amit én sem értettem. A vége az lett, nekem kellett volna a 27-esekkel mennem. En viszont együtt akartam maradni a társaimmal, a kórházzal, azt képzeltem, ez valami előnyt jelent. Még mindig gyávák voltunk, hiszen abban a káoszban könnyű lett volna szabotálni. Végül egy kórházi beteget felöltöztettem, kicseréltük a számát, s a Zsóka helyén indult a 27-esekkel.

Kora reggel megjelent az Usa, az egész kórházszemélyzetét magához hívatta. Az álmatlanul töltött éjszaka s a lefojtott izgalom nyomai látszottak rajta. Bejelentette, hogy gyalog indulunk. A betegek közül a járóképeseknek adjunk ruhát, a többi itt marad egy orvosnővel és két ápolónővel. A három személy jelentkezzen önként. Halálos néma csönd. Nem jelentkezik senki. Olyan információink voltak, hogy akik egy evakuált Lagerben visszamaradnak, halálraítéltek, mert a Lagert szőröstül-bőröstül felrobbantják. Egy-két perc múlva Lili doktor jelentkezett, egy fiatal zalaegerszegi orvosnő, ki igazán földreszállt angyalként viselkedett mindig. Irre az Usa nem őt, hanem a lepidősebb orvosnőt s egy idős ápolónőt a lányával jelölt ki attmaradásra. Ez méginkább megerősítette bennünk a gyamut a léger-robbantást illetőleg. Kapkodás, ruhák válogatása a betegek számára, sirás-rivás, senki sem akart maradni. Végre elindultunk. Az élelmiszerraktárból az Usa kenyeret, margarint, konzervet, kockacukrot adott, de a véreb Arbeitsdienstführer rugott, pofozott mindenkit, akinél

kenyéren kívül mást talált. Inkább maradjon az oroszoknak, mint a koszos zsidóknak. Az Usa a gyengébbeket külön állította, hogy azok vonattal fognak menni, engem ezek orvosává, Zsókat mint ápolónőt melléjük állított. De jött egy légiriadó, vissza kellett mennünk. Dél volt, mire ismét elindulhattunk. Lebeszéltek arról, hogy a gyengékkal maradjak, s a többiekhez csatlakoztam. A kapunál a legnagyobb meglepetésemre félreállítottak azok közé, akikből nem nézték ki a képességet egy tulságosan is hosszú gyalogutra. Az eddigi tapasztalataim alapján biztosra vettem, hogy rövid idő múlva nem leszek az élők sorában. Zsóka átment a kapun. Pár perc múlva legnagyobb megdöbbenésemre mellettem termett. Hogy jöttél ide vissza? és miért? Azt felelte: odamentem a Lagerkommandanshoz, mondtam, hogy te itt maradtál s én is veled akarok maradni. Ez a jóindulatu beleegyezés méginkább megerősítette a gyanumat - vége mindennek, s erős szemrehányást tettem Zsókanak ezért a ballépéséért, mondván: te még fiatal vagy, előtted az élet, hazakerülhetsz, minek kötöd a sorsodat az enyémhez. Nem bánom - mondta - ha meg kell halni, együtt halunk meg. S akkor ismét, mint a sorsom irányítója, megjelent az Usa. Észrevett bennünket, oda hívta a Kommandant, Zsókéra és rám mutatott - die ist meine Zahnärztin, die ist meine Pflegerin - és átvitt a kapun bennünket. A sorsom könyvébe még további szenvedés volt megírva: mert ha akkor ott maradok, négy nap múlva felszabadítanak az oroszok.

Igazán a kinok utját jártuk végig. Délután érkeztünk Auschwitzba / Birkenauból /, leheverdtünk a hóba s tele izgalommal vártunk-vártunk. Besötétedett, légiriadó, felcsapódó lángok : elégették a németek, amit nem akartak, vagy nem tudtak magukkal vinni. Este 9-kor mély sötétségben elindult a végeláthatatlan tömeg a havas hideg országúton sok fegyveres SS kísérete mellett. Los-los kiáltás, puskatus voltak serkentőik fáradt tagjainknak. két nap és két éjjel öt-tíz perces megszakításokkal állandóan meneteltünk. Itt már nem voltak szabályos ötös sorok, itt lihegő, kimerült, fáradt emberek vonszolták magukat reménytelenül, szinte gépszerűen ezen a soha véget nem érő uton. Az ut széle hullákkal szegélyezett volt, aki nem tudott, vagy nem akart elég gyorsan menni, agyonlőtték. Léleg sűrűn dördült a fegyver, szaporodott a halottak száma. Két nap után végre megpihentünk egy faluban, megindult a túlekedés egy talpalatnyi helyért, hogy végre fáradt tagjainkat pihentessük. Az emberek teljesen kivetkőztek emberi mivoltukból, lehullott róluk minden kultúra, minden civilizáció, kibujt az igazi énjük, az ösztönállat, állati ösztönükkel harcoltak az életükért. Csak nagyon kevés tiszteletreméltó kivétel volt. Hajnalban tovább folytattuk utunkat egészen Löslauig, a német határig. izomlázasan, lihegve, kimerült szívvel kis lengyel falvakon, városokon keresztül. Bóvárogva néztük a függönyös ablakokat, ami

mögött nyilván rendes emberi élet folyik, a szabad embereket. Négy nap alatt 98 km-t gyalogoltunk január közepén. Ez a menetelés egy, a hálósobánkban függő képre emlékeztetett állandóan. Egy Hirsch nevű zsidó művész rézmetszete volt. Havas országuton lejátszódo pogrom: öreg és fiatal kaftános zsidók, fiatal anyák halott csecsemőkkel a karjukon, különféle koru gyermekek a szemükben évezredes fájdalommal és szenvedések nyomaival mennek-mennek kozák puskatus fedezete mellett a végtelen hómezőkön. Kiértett az elvesztett otthon féjdalma, a reménytelen, semmi jóval nem kecsegtető jövő. Annak idején sokat elnéztem ezt a képet, de nem gondoltam arra, hogy egyszer engem éppen így fognak üzni, kergetni, s hogy ez élet örök körforgásában megismétlődik minden barbárság, mégha civilizált korban is élünk.

Löslauban az éjszakát egy tehánistálló padlásán töltöttük. Hajnalban jéggé fagyott lábakkal, remegve a hidegtől már semmi kedvem nem volt tovább menni, teljsen közömbös volt számomra, az istállóban halok meg, vagy az országuton, minden mindegy volt nekem, az életnek már semmi jelentőséget nem tulajdonítottam, fölöslegesnek találtam minden további szenvedést, nem akartam tovább menni, teljesedjék be rajtam a végzet. Szóka unszolására erőt kellett venni magamon s folytani az utat. Még aznap, gyalogmenetelésünk ötödik napján nyitott waggonokba raktak bennünket. Juniában lezárt waggonokban transportáltak, hogy fulladjunk meg, januárban nyitott waggonokban, hogy fagyjunk meg. A német pribákeknek minden esetre volt fantáziájuk. 137-en voltunk egy waggonban összehérszélve, ugyszólván egymáson tapostunk. Nem állni, sem ülni, sem aludni nem lehetett, ránk esett a hó, a piszkos lucokban egymáson hemperegtünk. Rébolyító éjszakákat éltünk át. Nem enni, sem innivalónk nem volt, egy-egy kevés összekapart hóval próbáltuk csillapítani csillapithatatlan szomjuságunkat. Utolsó kincsemet, egy töltőtollat s egy pár remek duplatalpu cipőmet odaajándékoztam egy SS-nek, hogy éjszakára a szóka számára egy kis fekvőhelyet biztosítson. Nem rajta mulott, ha ez nem sikerült, a fáradságtól, álmatlanságtól őrzöngő tömeg egymást rugta tépte harapta s én állandó karmozdulatokkal védelmeztem a gyereket, nehogy eltapossák. ahogy az emlékezet országutján végigjáróm ezeket a napokat, nem is tudom elhinni, honnan vettem az erőt ezt a heroikus küzdelmet véghezvinni.

Ilyen ördögi négy napos utazás után érkeztünk meg Rawensbrückbe, Berlintonl 10 km-nyire fekvő nagy elosztó Lagerbe. A tábor már telítve volt, minn táboroztunk étlen szomjan nyolc szörnyűséges nappal a hátunk mögött. Csak 24 óra mulva kerültünk egy barakkba, s mialatt mint egy fadarab aludtam, ellopták a ruhanemünk nagy részét. Másnap nehezen megkapott kenyéradagunktól könnyebbitett meg egy szobalány. Átesve a lajstromozáson, másik barakkba kerül-

tünk, négyen egy keskeny ágyban. Térdizületi gyulladással lábamat nem tudtam kinyújtani. Két és fél heti ott tartózkodásunk alatt apathikusan feküdtem s úgy néztem ki, hogy Zsóka utólagos bevallása szerint nem hitte, hogy valaha is lábra állok.

Innen már vonattal a mecklenburgi Malchovba kerültünk egy munkás-lágerbe, ami ezer ember számára volt elegendő s mi pluszként még ötezren kerültünk oda. A Lager maga tiszta rendes volt, minden barakkban mosdóhelyiséggel, nem úgy mint Rawensbrück, ahol kityakorbáccsal vertek, ha mosakodni akartunk. A Lagerpolizeiek állandóan és mindenért pofoztak, de mi ezt már fel sem vettük, nem fájt nekünk, elfásultak voltunk.

Szappanunk nem volt, a testünkön levő ruhán kívül mással nem rendelkezünk, természetesen eltetvesedtünk. Ez bár rettenetesen kizozott bennünket, beletörődünk s főfoglalkozásunk a napi többszöri tetvészkedés volt.

Itt nem dolgoztam, mint orvos elhelyezkedni nem tudtam, más munkára kondíciómnál fogva nem alkalmaztak. Ezt a Lagert két nehezen elviselhető dolog jellemezte: az appel és a permanens éhség. Büntetésből örökké álltunk, sokszor a csekély kosztot is megvonták tőlünk. Hírhedt lager-vezetőnk volt, gyönyörű sudár termetű ördögi nő: "Dancka" ki Plasovban saját kezével fojtott meg sok gyermeket, véresre ütött-vert mindenkit, aki a kezéügyébe került; Csizmás lábával mesterieket tudott rugni.

Mindennél borzalmasabb volt az éhség. Napi kosztunk egy egykilós kenyérnek a nyolcad része s egy fél liter minden zsiradék nélküli kozmász zupa, amibe pár szál marha-répa uszott. Napról napra vesztettünk el erőnket, megerőltetésbe került pár lépést tennünk, két lábon járó eleven kísértetek voltunk. Ideges, ingerlékeny voltam, amit még fokozott a Zsóka szenvedésének a látása., állandó éhséggörresők kizozták s nem tudtam segíteni rajta és a leghalványabb reményem sem volt, hogy segíthessek rajta. Mindig csak néztem vértelen áttetsző, halvány arcocskáját, beesett lesóványodott testét s bámultam hősiességét. Minden meggyőződés nélkül csak vigaszt nyújthattam neki, hogy mire a barack érik, otthon leszünk. Mindennél jobban fájt nekem, hogy egyetlen ember nem akart, holott mikor nekem módomban volt, minden hozzámfordulón segitettem, kiábrándultam az emberekből, szótlann, mogorva lettem, ha megszólaltam, veszekedtem. Utáltam az életet, saját osontváz testemet, s céltalannak láttam ezt az ok nélküli szenvedést. Pedig februárban, márciusban civil menekülőkkel volt tele az országút, s a légiriadók állandósultak. De nem bíztunk a szabadulásunkban, egyrészt, mert az éhezést nem bírhatuk már sokáig, másrészt biztosra vettük, hogy a németek ezt az egyetlen célkitűzést: a zsidóság elpusztítását keresztül fogják vinni.

Március végén bekerültem a Hofkommandóba, holx magas ki-
vatásunk a Lager tisztántartása volt, Az elsőnapon a szemétládák-
ból kellett kocsira fellapátolni hatalmas vasvillák segítségével
a szemetet. A villát alig bírtam tartani, erős lendülettel
a kocsira dobni a szemetet képtelen voltam. A velem együtt dol-
gozó ukrán nő emiatt bepanaszoltak a bakon ülő SS Herr schefnek.
Az elkeseredés elszánttá teszi az embert, megmondtam alaposan a
véleményemet az ukránoknak s a Herr Schef úgy tett, mintha nem
hallaná. Pár nap múlva átléptem a Kreuter- /gyógynövényt kereső/
kommandóba, ahol együtt voltam az összes facér orvosnőkkel.
Gyönyörű erdőségekben jártunk, s az utszéleken csalánt szedtünk.
Egyszer vad fokhagymára bukkantunk, ettől kezdve mindig erre va-
dászunk. Eldugtunk belőle, s a Lagerben csomókba kötve egy-egy
darab mikroszkopikus vastagságú szelet kenyeret kaptunk érte. Zsó-
ka volt az eladó s pár napon át ezzel a pótlással javítottunk
siralmas helyzetünkön. A dicsőség nem tartott sokáig, mert egy
napon egy nagyon bájos és emberséges felügyelő a városka strand-
ja mellett elterülő erdőbe vitt bennünket, hol mellesleg egy
ifjuval randes-vous-ott, besugták Danckának s ezzel növénykítői
tevékenységünk befejezést nyert. Ekkor már általában bizakodóbb
lett a hangulat, a bekerült német ujságokból tudtunk német váro-
sok tömeges elfoglalásáról. Ekkor már igazán csak az élniakarásom
tartotta bennem a lelket.

Az utolsó Lagerben töltött hét nagyon mozgalmas volt, a fel-
szabadulás szele lengedezett körülöttünk. Ekkor bekerültem a kór-
házi ambulanciára, mint fogorvos, amiért 1 liter diéta levest
kaptam, mikor az első napon hazavittem Zsókanak a rántott makaró-
nis levest, s a leves látán felcsillanó éhes tekintetét láttam,
elsírtam magam, - Ezt a tekintetet, míg élek, nem felejttem. Svéd
vöröskeresztes csomagok érkeztek. Másnap kellett volna kiosztani,
egész éjjel nem aludtunk az izgalomtól, lelki szemeinkkel láttuk
a már régen nem látott ennivalókat, szánkban isteni izeket érez-
tünk s utána ismét egy csalódással lettünk gazdagabbak, a Lager-
kommandáns nem engedélyezte a csomagok szétosztását. Igazi tanta-
luszi kinokat éltünk át. De a rohanó események elnyomták ezt a
kint is, naponta újabb transportok érkeztek a kicsi Lagerünkbe,
az előrenyomuló szövetségesek elől hajtották őket. Talpalatnyi
hely nem volt, legalább 50.000 embert préseltek itt össze. A
fegyelem felbomlott, ajtókat, ablakdeszkákat, a W.C. faalkatré-
szeit feltűzelték, mindenfelé szabadtüzön főzték a krumplit, már
aki hozzájutott, s én egyre csak arra vártam, mikor marad el az
Appell. Biztosra vettem, ez lesz a felszabadulás kezdete. Április
30-án ez be is következett.

Május elsején még elhajtottak bennünket. Összes ennivalónk
egy főtt krumpli s egy doboz szardinia volt. Huszonnégy óra alatt
35 km-t mentünk. A fejvesztettség, a teljes felbomlás nyilvánvaló

volt. Utközben ész nélkül rohanó német csapatokkal találkoztunk. De jó volt ezt látni. Május 2-án elhagytak őreink. Déltájban az erdőszélen az elvetett krumpliföldekről lopott krumpliból levest főztünk, hirtelen zápor keletkezett s miközben azon tanakodtunk, hogy jó lenne valahol a faluban maradni s elmaradni az előttünk messze lévő csapatától, megjelenik egy Oberscharführer, barátságosan megkérdi, hányas csoporthoz tartozunk, bementünk neki egy telefonszámot, erre barátságosan felkért bennünket, ha kipihentük magunkat, folytassuk utunkat egy innen 60 km-re fekvő Lagerbe. E barátságos felszólításnak eszünkkel ágában sem volt eleget tenni, hanem bekéredzkedtünk egy falusi házba. A mosókonyhában barátságos tűz égett, s két zsák krumpli húzódott meg. Olyan krumpli orgiát még nem láttak rendezni, mint mi: leves, főtt, sült, még deszsert is kikerült belőle. Kiéhezettségünkben nem győztünk betelni vele. Éjszakára nem maradhattunk ott, egy szomszédos ház istállójában kaptunk szállást, hol legalább 30 lemaradt deportált húzódott meg. Az öreg háziasszony, a mutti különösen Babi sógornőmet tüntette ki bizalmával, védelmünket kérte a bejövő oroszok ellen, persze mi készségesen mindent megígértünk, csak adjon frissen fejt tejet. Akkor még azt kéneztük, a mi mártíriumunk a legjobb ajánlólevél lesz mindenfelé.

Harmadikán bevonultak az oroszok. Örömmujjongással fogadtuk őket. Fel vagyunk szabadítva... Kerestem-kutattam magamban a felszabadulás minden szenvedést, minden fájdalmat elsöprő érzését. Nem éreztem semmit, csak nagy-nagy ismeretlen félelmet, vajjon mi lesz otthon, mi vár rám otthon? Kenyeret, cukrot, szalonnát, cigarettát kaptunk a bevonulóktól. Az első három napban érkező reguláris csapat nagyon rendesen viselkedett. Biztattak bennünket, minjünk csak be a városba, szerezzünk magunknak rendezet ruhát, cipőt. Megismerkedtünk az organizáció orosz változatával, a zabrálással. Nem feküdt nekem sehogyan sem. Nem kívántam csak a tetves ruhától megszabadulni s minél hamarabb bucsut mondani az átkozott német földnek. Május 20-án Lübsben egy bárkára szálltunk, amihez motorost ígértek. 8 napig tartózkodtunk itt s akkor közölték velünk, ezen az úton nem mehetünk, hanem 6 km-nyi gyalogtura után teherautóval visznek bennünket tovább. Megtanultuk hogy a felszabadítóink ígéretei éppen annyit érnek, mint a németeké. A háborus morál minden nációnál ugyanaz. Buchholzban három rendes szlovák férfivel ismerkedtünk össze, ezekkel folytattuk tovább utunkat, Berlinig kb 200 km-t gyalogoltunk. Onnan krumplis waggon tetején. Végre Prága... A csehek elbűvölően kedvesek. További Brünn, Pozsony, Komárom, Budapest. 19 napos utunk alatt sok minden történt, kellemes és kellemetlen epizód tarkította utazásunkat. Nincs türelmem megírni ezeket. De emlékezetemben

soha el nem múlón megrögződött minden - éppen úgy, mint a láger-élet minden mozaikja, amit szintén csak nagy vonásokban vázoltam.

Amitől remegtem, bekövetkezett, kiterjedt nagy családom - Zsóka s a bátyám Eva lányának kivételével - áldozatul esett a németek bestialitásának.

1946. február, Gyula.